

УДК 159.9:32

Співвідношення базових людських цінностей та електорального вибору

Пуертас Савіна Д. К.

У статті проведено аналіз проблеми співвідношення базових людських цінностей та електорального вибору. Розглядається погляд представників соціокультурних теорій цінностей на питання формування електорального вибору та активності. Проводиться огляд політико-психологічних досліджень присвячених вивченню взаємозв'язку цінностей з особливостями електорального вибору громадян. У статті зроблено акцент на теорії базових людських цінностей Ш.Шварца та її прикладному значенні для розуміння впливу цінностей на електоральні уподобання громадян. Робляться висновки, які пояснюють зв'язок базових людських цінностей з електоральним вибором.

Ключові слова: цінності, електоральний вибір, соціокультурний підхід до вивчення цінностей.

В статье проведен анализ проблемы соотношения базовых человеческих ценностей и электорального выбора. Рассматривается взгляд представителей социокультурных теорий ценностей на вопросы формирования электорального выбора и активности. Проводится обзор политико-психологических исследований посвященных изучению взаимосвязи ценностей с особенностями электорального выбора граждан. В статье сделан акцент на теории базовых человеческих ценностей Ш. Шварца и ее прикладном значении для понимания влияния ценностей на электоральные предпочтения граждан. Делаются выводы, объясняющие связь базовых человеческих ценностей с электоральным выбором.

Ключевые слова: ценности, электоральный выбор, социокультурный подход к изучению ценностей.

The article analyses the problem of basic human values and electoral choice correlation. It considers the view of the representatives of the social and culture values theories on issues of the electoral choice and activity formation. There is the review of the political and philological researches devoted to the study of values and features of the citizens' electoral choice correlation. The article emphasizes Sh. Schwarz's theory of the basic human values and its applied importance for the understanding of the values influence on the electoral preferences of the citizens. The author makes the conclusions explaining the connection of the basic human values with the electoral choice.

Keywords: social and culture approach, values, electoral choice.

Постанова проблеми. У світі політичних подій останнього десятиліття, які супроводжують Україну, вітчизняна психологія електоральної поведінки повинна сконцентрувати свої зусилля на вивченні механізмів, що лежать в основі електорального вибору громадян.

Процес вибору, з психологічної точки зору, можна визначити як поведінку в ситуаціях, коли існує альтернативність рішення, а під електоральним вибором, - дію суб'єкта, якою він віддає перевагу одній політичній силі перед іншою на певній підставі. У свою чергу електоральний вибір, формуються перебігом низки суб'єктивних та об'єктивних подій. Прикладом наукового осмислення даної тези може слугувати класична модель аналізу електоральної поведінки «воронка причинності» А. Кемпбела (1960 р.), який в межах соціально-психологічного підходу здійснює аналіз факторів електорального процесу [5]. Відповідно до цієї методологічної моделі аналіз здійснюється за п'ятьма умовними рівнями змінних електорального процесу: зовнішні чинники; загальнонаціональні чинники; регіональні чинники; фактор малих соціальних груп; індивідуально-психологічні характеристики електорату, серед яких автор виокремлює і цінності. Даний приклад знайшов своє відображення у сучасних дослідженнях та теоретичних дискусіях, і підкреслює значущість цінностей як внутрішньо-психологічних підстав формування вибору.

Дослідження цінностей як психологічних характеристик індивіда, що регулюють його політичну поведінку й електоральний вибір, має потужну історію вивчення, і на даний час категорія «цінності» займає особливе місце при аналізі електоральних процесів. У даній статті ми пропонуємо проаналізувати місце базових людських цінностей у формуванні електорального вибору. Для реалізації цієї мети проаналізуємо загальнотеоретичні положення до розуміння системи базових цінностей в прийнятні електорального вибору та звернемося до відповідних емпіричних досліджень.

На даний час, поняття базових людських цінностей у науковому просторі асоціюється переважно з іменем та теорією базових людських цінностей Ш. Шварца. Дана теорія сформувалася у 90 роках ХХ сторіччя та входить в низку так званого соціокультурного підходу до вивчення цінностей. У сучасних дослідженнях зв'язку та впливу цінностей на культурне, соціально-політичне життя людини, соціокультурний підхід займає одне з провідних місць. На наш погляд, соціокультурний напрямок отримав свою «популярність» завдяки конвергенції міждисциплінарного розуміння цінностей та розкриття динамічних відносин культурних, соціальних та індивідуальних процесів, які формують систему цінностей та на які, водночас, вона безпосередньо впливає.

Співвідношення базових цінностей і електорального вибору у соціокультурних теоріях. У межах соціокультурного підходу ми знаходимо низку досліджень, які обґрунтовують справедливості

теоретичного моделювання електорального процесу за допомогою конструкту «цінності». Прикладом можуть слугувати дослідження Р. Інглхарт [2]. За спостереженнями автора, тенденції значущості тих чи інших культурних цінностей впливає на притаманні громадянам конкретної країни форми політичної участі та особливості електорального вибору [2, с. 25]. Так, у передових індустріальних суспільствах, де превалюють цінності модерну, участь громадян у політичному житті, в основному, описується виборчим процесом. Відношення до влади є поважним, люди цінують та обирають дисципліну, самовідданість, економічне зростання. Але в країнах, де норми індустріального суспільства поступаються місцем цінностям постмодерну, люди починають прагнути до свободи індивідуального вибору життєвих стилів. У політичній області із зростанням цінностей постмодерну зменшується повага до влади і посилюється акцент на розвиток форм політичної участі й самовираження. Одне із цікавих спостережень, яке описує Р. Інглхарт, стосується того, що люди схильні вважати, що таке знецінення довіри до влади є властивістю тільки їх власної країни [4, с. 11]. Насправді ж воно відбувається на всьому просторі, де цінності індустріального суспільства трансформуються в постіндустріальні. Таким чином, у суспільстві постмодерну акцент зміщується від голосування до активніших форм масової участі, громадськість переходить до більш автономних видів політичної активності.

Зміни цінностей пояснюються економічною ситуацією та прогресом, які призводять до змін у сфері культури та політики. Хоча в економічно розвинених країнах більше шансів стати демократичними, ніж у менш розвинених, але тільки економічних показників недостатньо. Культура відіграє більш значущу роль у становленні демократії, ніж передбачалося раніше. Теорія Р. Інглхарта неодноразово критикувалася, однак в основному ідеї вченого не нівелювалися, а скоріше доповнювалися. Так, норвезький учений О. Кнутсен виявив, що ціннісна площина матеріалізм/постматеріалізм дійсно існує, але вона розділена на підпункти [1]. Одна з них являє собою авторитарні/ліберальні цінності, а інша площина відноситься до протиставлення цінностей швидкого економічного зростання цінностям зелених. Дослідницька група Р. Інглхарта продовжує реалізацію дослідження під назвою «Всесвітній огляд цінностей», яке було задумане для вивчення всіх основних галузей людської активності — від релігії до політичного життя. За результатами дослідження, виміри, запропоновані автором, пояснюють понад 70 % кроскультурних відмінностей, у тому числі особливості політичної поведінки та електоральних переваг людей [4, с. 42]. Таким чином, на прикладі масштабних досліджень автор підтвердив значущість аналізу цінностей для розуміння соціально-політичних тенденцій.

М. Білські, проаналізувавши попередні політико-психологічні дослідження, прийшов до висновку, що тривалий час роль цінностей в політиці була зосереджена в основному на двох конкретних цінностях — свободі і рівності, які були відзначені М. Рокичем як основні політичні цінності [12, с. 560]. М. Рокич на базі розробленої ним методики «ОЦР» у 80-х роках проводив дослідження цінностей виборців з різною політичною орієнтацією в Америці. Автор висунув теоретичну гіпотезу, де запропонував двовимірну модель політичних цінностей: особистісні цінності – соціальні цінності; моральні цінності – цінності компетентності. Однак проведений ним факторний аналіз даних, зібраних у США, не підтвердив цю структуру й надалі в численних дослідженнях інші вчені виявляли неоднозначні результати факторного аналізу даних, отриманих за допомогою «ОЦР» [3, с. 9].

Базуючись у тому числі на цих даних, М. Білські та Ш. Шварц прийшли до висновку, що інші цінності також можуть мати певне значення в формуванні політичного вибору. Так, спираючись на розроблені їм теорію та методику, Ш. Шварц провів низку досліджень в країнах Європи та в Ізраїлі, в яких проілюстрував наявність відмінностей між цінностями електорату різних політичних сил [3, с. 13].

На думку М. Барнеа, для того щоб робити прогнози про зв'язок цінностей з партійними уподобаннями, необхідно визначити критерії, за якими відрізняється символічна (ціннісна) складова партій [7]. Спочатку дослідники вважали, що символічно партії відрізняються за континуумом лібералізм–консерватизм. Але пізніше автори прийшли до висновку, що ця одномірна модель є недостатньою для виявлення відмінностей між політичними партіями. Надалі дослідники взяли в обіг критерії аналізу, запропоновані Р. Інглхартом: соціально-економічний вимір, який виражає ступінь економічної рівності між людьми; лібералізм, який дозволяє оцінити готовність до змін соціальних та індивідуальних прав і свобод. Так, підтримка партій, які виступають за більш ліберальну позицію, базується на значущості цінностей, які сприяють автономії, самореалізації, відкритості, терпимості, прийняття відмінних чи незвичайних способів життя. Такі цінності за моделлю Ш. Шварца об'єднані в блоки «Універсалізм», «Стимуляція», «Самостійність». Підтримка менш ліберальних партій ґрунтується на значущості цінностей соціального захисту, безпеки, традицій. Ці типи цінностей, за моделлю Ш. Шварца, групуються в блоки «Безпека», «Конформність», «Традиція».

Для того щоб проілюструвати, як ієрархія цінностей співвідноситься з електоральними перевагами, була проведена низка досліджень, у тому числі серед країн Латинської Америки. Прикладом може слугувати дослідження реалізоване Ш. Шварцом і М. Барнеа у трьох іспаномовних країнах (Іспанія, Венесуела і Мексика), де автори проаналізували процеси, за допомогою яких цінності впливають на особливості політичних переваг [13]. У дослідженні була описана гіпотеза, яка вказувала на те, що різні типи цінностей зумовлюють відповідний політичний вибір голосуючих. Дані були зібрані на вибірці вчителів початкової, середньої школи та студентів в Іспанії, Венесуелі і Мексиці. Респонденти анонімно відповіли на опитувальник Ш. Шварца «Ціннісні орієнтації» та вказали свої політичні уподобання. Для того щоб проаналізувати зв'язок цінностей з партійною прихильністю, був використаний метод дискримінантного аналізу. Гіпотеза авторів базувалася на тому, що цінності прихильників різних політичних сил відрізнятимуться по показникам цінності «консерватизму» — цінності «відкритість змінам». Ця гіпотеза була підтверджена на прикладі

Іспанії та Венесуели. Різниця між цінностями прихильників різних політичних партій дійсно корелювалась співвідношення даних ціннісного континууму. Аналіз результатів, що були зібрані в Мексиці, не показав кореляційного зв'язку між показниками політичних уподобань та особливостями системи цінностей. Автори роблять висновок, що Мексика знаходилась під контролем та впливом однієї авторитарної партії (Інституційна революційна партія) протягом тривалого часу. Зв'язки між виборцем та його партією не базувалась на лояльності чи прихильності та не були результатом особистісного вибору. Зв'язок між вибором та його символічною проекцією у вигляді цінностей був тривалий час нівельований. У цьому випадку ієрархія цінностей менш релевантна партійним уподобанням. Через те що в 1990 році, коли було реалізоване дослідження, демократизація політичного життя Мексики тільки розпочинало свій шлях, автори припускають, що при повторному дослідженні зв'язки між політичними уподобаннями та цінностями будуть більш вагомими.

Чи можна провести паралелі між процесами які супроводжували мексиканське та українське політичне життя у 90-х роках ХХ сторіччя? На території України у 90-х роках не проводилося досліджень по зв'язку цінностей з електоральним вибором, тому емпірично підтверджених висновків ми не можемо надати. З іншого боку, незважаючи на різницю між культурою даних країн, Україна як і інші пострадянські республіки опинилася в ситуації виходу з під авторитарного натиску однієї правлячої партії, та водночас опинилася в ситуації коли можливо робити власний електоральний вибір. Тому на початку свого становлення як незалежної держави, з великою ймовірністю, ми могли не знайти кореляційних зв'язків між електоральним вибором та цінностями, на тій же підставі, яку описали Ш. Шварц та М. Білські. Таким чином, даний приклад ілюструє, що внесок цінностей у політичні орієнтації проявляється тоді, коли є змога реального електорального вибору.

Цікавим у контексті цього дослідження є висновок авторів відносно гедоністичних цінностей. Ш. Шварц і М. Барнеа [7] не знайшли емпіричних свідчень зв'язку цінностей гедонізму з електоральними уподобаннями громадян. Автори роблять висновок, що цінності блоку «гедонізм» не мають відношення до формування політичних преференцій. На наш погляд, не можна робити такий категоричний висновок. Можна припустити, що мотиваційна мета цього виду цінностей недостатньо взята в обіг виборчого процесу, так як політичні сили не завжди розглядають їх як дієздатні. Тому не формується символічна проекція між цінностями гедонізму та політичними уподобаннями. Особливо перспективним, з точки зору, впливу гедоністичних цінностей на електоральний вибір, є група студентської молоді, так як за результатами досліджень [4] даний тип цінностей має для студентів порівняно велику значущість. Тому це питання потребує більш детального емпіричного аналізу.

У 2003 році М. Барнеа було проведено дослідження політичних уподобань в 14 країнах, у яких авторка виявила два візерунки які описують зв'язок цінностей та електорального вибору [7]. У тих країнах, де політична конкуренція оберталася навколо питань національної безпеки, в більшій мірі ніж навколо рівних прав і свобод для всіх, ключовими цінностями, які структурували переваги виборців, були цінності типів «безпека», «відповідність» проти «універсалізму» та «самостійності». У тих країнах, де у центрі уваги політичної конкуренції знаходилося питання розподілу матеріальних ресурсів, основні цінності, які структурували вибір електорату були «універсалізм» і «доброта» на протипагу ціннісних типам «влади» і «досягнення».

Схоже дослідження було реалізоване Ш. Шварцом спільно з К. Капанна, М. Векіоне, К. Барбаранеллі для аналізу зв'язку цінностей з електоральним вибором у Італії [8]. У роботі, базові людські цінності розглядалися як конструкт, який лежить в основі конкретних політичних цінностей та ідеологій. Досліджуючи характер базових цінностей, Ш. Шварц [8, с. 421] прийшов до висновку, що базові цінності є більш широким поняттям ніж політичні цінності чи установки. Для підтвердження своєї думки, автори наводять приклад ефекту, який описав дослідник МакКен (McCann 1997), керуючись результатами ціннісних зрізів на президентських виборах 1992 року у Америці [10]. МакКен припустив, що як тільки люди приходять підтримати кандидата під час виборчої кампанії, їх цінності змінюються, щоб стати більш сумісними з обраною кандидатурою чи партією. Тобто, за словами автора, не тільки цінності впливають на вибір, але й вибір корегує ціннісні пріоритети людей.

На нашу думку, такий ефект має місце завдяки наступним чинникам: по-перше, коли метою голосування, на ряду з іншим, є символічне приєднання людини до певної електоральної групи; по-друге, впливом на відповіді респондентів ефекту соціального очікування (поєднуються, уявлення людей про обрану політичну кандидата та образ людини, який має за нього проголосувати); по-третє, цінності, які впливають на електоральний вибір людей є досить динамічною структурою, і реагують на ситуацію (система цінностей адаптується).

К. Капанна з співавторами погоджуються з тим, що цінності і голосування можуть мати взаємні впливи. Тим не менш, таке перетворення актуалізуються, на їх думку, з двох причин. По-перше, МакКен вивчав політичні цінності, які стосуються того, що добре і що погано для суспільства або країни. У випадку базових цінностей, які застосовуються у всіх областях індивідуального життя, їх вразливість до впливу подій в одній площині життя буде істотно нижче. По-друге, виборчі контексти у різних країнах розрізняються в критичному ключі, що потребує додаткових уточнень. Однак, автори погоджуються, що під час передвиборчих кампаній, політична мобілізація може викликати зміни в ядрі політичних цінностей [8, с. 424].

У дослідженні К. Капанна, М. Векіоне, К. Барбаранеллі [8], цінності розглядаються як внутрішньо-психологічний чинники, які наряду з особистісними рисами, впливають на політичний вибір людей. Автори ставили перед собою мету дослідити наявність зв'язку між базовими цінностями та електоральною прихильністю громадян на італійських національних виборах у 2001 році. Методологічну основу дослідження

склала теорія базових людських цінностей Ш. Шварца. У дослідженні прийняло участь 3044 виборців. Результати показали, що прихильники двох основних політичних коаліцій в значній мірі відрізнялися за характеристиками системи цінностей. Виборці лівоцентристської італійської коаліції відрізнялися від прихильників правоцентристських політичних сил більшою значущістю ціннісних блоків «універсалізм», «доброта», «самостійність» та нижче в «безпека», «влада», «досягнення», «традиції». Прихильники лівоцентристських партій Італії характеризуються більшою значущістю цінностей «відкритості до змін», а електорат правоцентристських партій відрізняється більшою консервативністю цінностей.

У дослідженні Д. Давідова, П. Шмидта і Ш. Шварца [9] конструкт базові особистісні цінності використовуються для вивчення мотивації до «лівої» і «правої» політичної орієнтації в 20 репрезентативних національних зразках. Результати були отримані у Європейському соціальному дослідженні (2002-2003 рр.). Також, порівнювалися важливість особистісних цінностей і соціально-демографічних змінних як детермінантів політичної орієнтації. Країни, на основі історичних контекстів і соціально-економічного рівня, були поділені у групи: ліберальні країни, традиційні і посткомуністичні. Як і передбачалося, цінності універсалізму і доброти пояснювали лівоцентристську орієнтацію в ліберальних і традиційних країнах. Ціннісні блоки «самостійність» і «традиція» пояснювали правоцентристську орієнтацію [9, с. 444]. Цікавим для нас висновком, стало те що у посткомуністичних країнах цінності мало пояснюють електоральний вибір і політичну орієнтацію людей. Таким чином, базові цінності пояснюють політичну орієнтацію сильніше ніж соціально-демографічних змінних в ліберальних країнах, і більш слабо в посткомуністичних країнах, і приблизно в рівній мірі в традиційних країнах [9, с. 445]. Можна припустити, що в посткомуністичних країнах символічна проекція між цінностями та політичним вибором, не набула достатньої потужності, впливу на свідомість електорату, що погоджується з даними досліджень які були описані раніше.

Таким чином, низка досліджень яка була проведена представниками соціокультурного підходу, ілюструє наявність тісного взаємозв'язку між цінностями та електоральним вибором громадян. Кожне з описаних у даній статті досліджень розкриває одну з особливостей зв'язку цінностей з політичним вибором і водночас ставить додаткові питання, які потребують подальшого вивчення. Все це формує актуальність подальшого дослідження даної проблеми, з розкриттям особливостей зв'язку цінностей з електоральними прихильностями у різних країнах, вивчення особливостей цього зв'язку та чинників їх формування.

На даний час, підхід до розуміння та вивчення цінностей Ш. Шварца набув поширення й серед представників політичних наук країн СНД, серед яких можемо згадати Н. М. Лебедеву, О. М. Тотарко [4], С. Фельдмана [6] та ін. Наприклад, у 2006 році в рамках лабораторії Соціально-психологічних досліджень Центру фундаментальних досліджень ГУ-ВШЕ було проведене дослідження, спрямоване на виявлення взаємозв'язків культурних цінностей за Ш. Шварцом з соціально-політичними уявленнями росіян [4]. У рамках цього дослідження була запропонована модифікація методики дослідження цінностей Ш. Шварца «Огляд цінностей», завдяки чому був виявлений зв'язок культурних цінностей з низкою соціально-політичних уподобань росіян. При подальшій обробці емпіричних даних цього дослідження на основі факторного аналізу цінностей російської вибірки автори запропонували і теоретично обґрунтували новий, культурно-специфічний підхід до угруповання цінностей опитувальника Ш. Шварца в такі блоки: Стабільність життя – Самореалізація, Домінування – Рівність, Пошук задоволень – Духовність. Вважається, що необхідною умовою й моральною базою розвитку демократії є соціальна відповідальність, прототипом якої виступають цінності блоків «Універсалізм» і «Самостійність». У зв'язку з цим деякі дослідники припускають, що ціннісний профіль жителів країн Східної Європи не сприяє розвитку демократії, оскільки такі цінності малозначущі в цих країнах. Замість цього громадяни більше дотримуються цінностей «Консерватизму» і «Ієрархії», що обумовлює тенденцію перекалення турботи й відповідальності за забезпечення своїх потреб на державу [4, с. 14].

Можна підсумувати, що існують декілька підходів до розуміння зв'язку цінностей з політичними орієнтаціями громадян. Перший підхід порівнює цінності з партійною ідеологією. Відповідно автори припускають, що виборці підтримують ту чи іншу політичну партію, спираючись на те, як їх уявлення про життя збігається з уявленнями, які транслиують політичні партії. Але цей підхід є дуже суперечливим та не діє в повному обсязі в країнах, де політичні партії не є ідеологічними. Другий підхід передбачає, що цінності безпосередньо впливають на партійні уподобання виборців. Люди асоціюють партії й політичних лідерів з досягненням чи провалом реалізації цілей, які лежать в основі розбіжностей між цінностями. Увага до цих символів, цінностей викликає в електорату негайну пряму підтримку або відповідь політичного неприйняття стосовно партії чи кандидата. Таким чином, цінності груп формують когнітивні вимоги до поведінки в політичному полі, цінності пояснюють, координують та раціоналізують людську політичну поведінку та вибір.

Узагальнюючи напрацювання представників соціокультурного підходу можна виділити загальні принципи співвідношення цінностей і електорального вибору особистості.

Висновки

1. Цінності впливають на особливості політичної поведінки та електорального вибору. Культурні цінності зумовлюють загальносуспільну тенденцію політичних пререференцій громадян з позиції вибору демократичних (відкритих до змін) чи більш авторитарних (консервативних) політичних сил. Цінності індивідуального рівня співвідносяться з конкретним електоральним вибором політичної сили чи лідера.

2. Вплив цінностей на вибір особистості співвідноситься з дією стимулу, з якими людина зустрічається в повсякденному житті й на яких усвідомлено або неусвідомлено фокусує свою увагу.

У цьому випадку цінності виступають у ролі одиниць індивідуального чи групового досвіду, якими керується людина при виборі поведінки чи форми рішень відносно певної життєвої ситуації. Ця теза зберігається й стосовно політичних форм активності індивідів.

3. Окремі цінності (ціннісні тенденції чи блоки) співвідносяться з певним політичним вибором громадян. У цінностях електорату різних політичних сил, з високою вірогідністю, можна знайти значущі відмінності, так як тим чи іншим електоральним вибором громадяни, свідомо чи неусвідомлено, пов'язують реалізацію своїх ціннісних (мотиваційних) спрямувань.

4. Зв'язок між цінностями та електоральним вибором має культурні та регіональні особливості, який пов'язаний з економічними та історичними передумовами формування цього зв'язку.

5. Найвищу суб'єктивну значущість та силу, при формуванні електорального вибору, мають цінності, реалізації яких відносно не вистачає. Розкривається у гіпотезі Р. Инглхarta про «значущість того, чого не вистачає».

6. Між цінностями та електоральним вибором існує двосторонній зв'язок. Цінності водночас впливають на електоральний вибір та змінюються під впливом політико-соціальних процесів і стимулів.

Література

1. Андреевкова А. В. Материалистические / постматериалистические ценности / А. В. Андреевкова // Прикладные исследования. – 1994. – с. 41–73.
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт // Полис. – 1997. – №4. – С. 18–28
3. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство / В. Н. Карандашев. – СПб.: Речь, 2004. – 70 с.
4. Лебедева Н. М. Культура как фактор общественного прогресса / Н. М. Лебедева, А. Н. Татарко. – М.: ЗАО «Юстицинформ», 2009. – 408 с.
5. Мелешкина Е. Ю. «Воронка причинности» в електоральных исследованиях [Электроний ресурс] / Е. Ю. Мелешкина // Политические исследования. – 2001. – №5. Режим доступа: <http://www.politstudies.ni/N2004fulltext/2002/5/5.htm>
6. Фельдман С. Ценности, идеология и структура политических установок / С. Фельдман // Политическая психология. [Хрестоматия по ред. Шестопал Е. Б.] – М.: Аспект Пресс, 2007. – С. 256–269.
7. Barnea M. Personal values and party orientations in different cultures [Elektronij resurs] / M. Barnea – Israel: The Hebrew University of Jerusalem, 2003. Rezhim dostupu: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/0162-895X.00090/abstract>
8. Caprara G. V., Schwartz Sh., Capanna C., Vecchione M., Barbaranelli C. Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice [Elektronij resurs] / G. V. Caprara, Sh. Schwartz, C. Capanna, M. Vecchione, C. Barbaranelli // Political Psychology. – 2006. – Vol. 27. – №. 1. – pp. 1–28. Rezhim dostupu: <http://www.jstor.org/stable/3792381>
9. Davidov E., Schmidt P., Schwartz Sh. Bringing values back in: the adequacy of the European Social Survey to measure values in 20 countries / E. Davidov, P. Schmidt, Sh. Schwartz // Public Opinion Quarterly. – 2008. – Vol. 72. – №. 3. – pp. 420–445. – Rezhim dostupu: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-66692>
10. McCann J. A. (1997). Electoral choices and core values change: The 1992 presidential campaign [Elektronij resurs] / J. A. McCann // American Journal of Political Science. – 1997. – 41. – pp. 564–583. Rezhim dostupu: <http://www.jstor.org/stable/2111777>
11. Schwartz Sh., Caprara G. V., Vecchione M. Basic personal values, political values and voting [Elektronij resurs] / Sh. Schwartz, G. V. Caprara, M. Vecchione // Political Psychology. – 2010. – Vol. 31. – №. 3. – pp. 421–452. Rezhim dostupu: onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9221.2010.00764.x/abstract
12. Schwartz, Sh., Bilsky W. Toward a universal psycho-logical structure of human values / Schwartz, Sh., Bilsky W. // Journal of Personality and Social Psychology. – 1987. – 53. – pp. 550–562.
13. Schwartz Sh., Barnea M. Los valores en orientaciones politicas: aplicaciones en Espana, Venezuela u Mejico [Elektronij resurs] / Sh. Schwartz, M. Barnea // Psychologia Politica. – 1995. – №. 11. – pp. 15–40. Rezhim dostupu: <http://www.uv.es/garzon/psicologia%20politica/N11-2.pdf>

Література

1. Андреевкова А. В. Материалистические / постматериалистические ценности [Elektronij resurs] / А. В. Андреевкова // Прикладные исследования. – 1994. – с. 73–41. Rezhim dostupu: http://ecsocman.hse.ru/data/099/689/1231/009_Andreevкова.pdf
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт // Полис. – 1997. – №4. – С. 18–28
3. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство / В. Н. Карандашев. – СПб.: Речь, 2004. – 70 с.
4. Лебедева Н. М. Культура как фактор общественного прогресса / Н. М. Лебедева, А. Н. Татарко. – М.: ЗАО «Юстицинформ», 2009. – 408 с.
5. Мелешкина Е. Ю. «Воронка причинности» в електоральных исследованиях [Elektronij resurs] / Е. Ю. Мелешкина // Политические исследования. – 2001. – №5. Rezhim dostupu: <http://www.politstudies.ni/N2004fulltext/2002/5/5.htm>

6. Fel'dman S. Cennosti, ideologija i struktura politicheskikh ustanovok / S. Fel'dman // Politicheskajapsihologija. [Hrestomatija po red. Shestopal E. B.]– M.: Aspekt Press,2007. – S. 256–269.
7. Barnea M. Personal values and party orientations in different cultures [Elektronij resurs] / M. Barnea – Israel: The Hebrew University of Jerusalem, 2003. Rezhim dostupu: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/0162-895X.00090/abstract>
8. Caprara G. V., Schwartz Sh., Capanna C., Vecchione M., Barbaranelli C. Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice [Elektronij resurs] / G. V. Caprara, Sh. Schwartz, C. Capanna, M. Vecchione, C. Barbaranelli // PoliticalPsychology. –2006. –Vol. 27. –№. 1. – pp. 1–28. Rezhim dostupu: <http://www.jstor.org/stable/3792381>
9. Davidov E., Schmidt P., Schwartz Sh. Bringing values back in: the adequacy of the European Social Survey to measure values in 20 countries / E. Davidov, P. Schmidt, Sh. Schwartz // Public Opinion Quarterly. – 2008. – Vol.72. – №.3. –pp. 420–445. –Rezhim dostupu:<http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-66692>
10. McCann J. A. (1997). Electoral choices and core values change: The 1992 presidential campaign [Elektronij resurs] / J. A. McCann // American Journal of Political Science. – 1997. – 41. – pp. 564–583. Rezhim dostupu: <http://www.jstor.org/stable/2111777>
11. Schwartz Sh., Caprara G. V., Vecchione M. Basic personal values, political values and voting [Elektronij resurs] / Sh. Schwartz, G. V. Caprara, M. Vecchione // Political Psychology. – 2010. –Vol. 31. – № 3. – pp. 421–452. Rezhim dostupu: onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9221.2010.00764.x/abstract
12. Schwartz, Sh., Bilsky W. Toward a universal psycho-logical structure of human values / Schwartz, Sh., Bilsky W. // Journal of Personality and So-cial Psychology. – 1987. – 53. – pp. 550–562.
13. Schwartz Sh., Barnea M. Los valores en orientaciones politicas: aplicaciones en Espana, Venezuela u Mejico [Elektronij resurs] / Sh. Schwartz, M. Barnea // Psychologia Politica. – 1995. – №.11. – pp.15–40. Rezhim dostupu: <http://www.uv.es/garzon/psicologia%20politica/N11-2.pdf>